

УДК 8.780.34.2

Бортновський В.В. – декан ф-ту муз. мист-ва Білоруського держ. ун-ту культури і миств., проф. кафедри духової музики

ВИДАТНІ ДІЯЧІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ РОСІЇ НА ЗЛАМІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ: В.І. САФОНОВ

Сафонов Василь Ілліч (25. I (6 II) 1852, станція Іщерська Терської обл. – 27 II 1918, Кисловодськ) – російський піаніст, диригент, музично-громадський діяч [1; 75-78].

Нові умови суспільного життя стимулювали повернення до практики вивчення досвіду кращих художніх інтерпретаторських сил, які значною мірою сформувалися у Росії наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, адже їх творчий досвід буде вкрай корисним для сучасної виконавської практики. У цьому зв'язку згадаємо одного і яскравих представників російської художньої інтелігенції – Василя Ілліча Сафонова.

Мета статті – проаналізувати стан російської культурної практики кінця ХХ – початку ХХ століття крізь призму художньої діяльності цієї видатної особистості.

Достатньо тільки перерахувати імена Гектора Берліоза, Ріхарда Вагнера, Ганса Бюлова, Ганса Ріхтера, Фелікса Моттля, Фелікса Вейнгартнера, Артура Нікіша, Шарля Ламуре, Едуарда Колона, що приїжджали з концертами до Росії, щоб зрозуміти рівень впливу західноєвропейської диригентської виконавської школи на формування художньої культури Росії другої половини ХІХ століття. Необхідно також відзначити, що в той період чимало російських композиторів також досить успішно проявляли себе у сфері диригентського виконавства (А.Рубінштейн, М.Балакірєв, М.Римський-Корсаков, П.Чайковський, О.Глазунов, М.Іпполітов-Іванов, С.Рахманінов, С.Василенко). Утім, відсутність професійних диригентських кадрів гостро відчувалася в практичній сфері оперно-симфонічного виконавства. Тому поява на диригентській видюколі В.Сафонова була певною мірою зумовлена сформованою обстановкою гострого національного диригентського дефіциту.

Василь Сафонов є однією з найяскравіших постатей в історії музичної культури Росії на межі ХІХ-ХХ століть, що стояла біля витоків та формування російської професійної диригентської школи.

Народився Сафонов в сім'ї козака. Перші десять років життя, проведені ним на периферії, нічим не віщували блискучого майбутнього. Проте, доля розпорядилася інакше.

У 1862 році родина переїжджає до Петербурга, де батьки Сафонова спочатку визначають його у гімназію, а потім він стає вихованцем Олександрівського ліцею. У той же час він починає брати уроки гри на фортепіано в А.Віллуана, що користувався популярністю як вчитель знаменитих братів Антона і Миколи Рубінштейнів, потім продовжив заняття у Т.Лешетицького.

По завершенню ліцею (1872 р.) Сафонов був зарахований чиновником дев'ятого класу до канцелярії Комітету міністерств. 1879 став зламним в його долі. Будучи в чині колезького асесора, він подає у відставку і вибирає шлях музиканта-професіонала. Так у 1879 році, ставши скромним учителем співу в Олександрівському ліцеї, Сафонов зробив перший крок на шляху своєї блискучої кар'єри музиканта.

У 27 років (1878 р.) він вступає до Петербурзької консерваторії і в 1880 році блискуче її закінчує (із золотою медаллю) по класу фортепіано.

У 1880-1885 роках Сафонов поєднує концертну діяльність (виступаючи головним чином в ансамблях) з педагогічною в Петербурзькій консерваторії.

У 1885 році Сафонов приймає пропозицію П.Чайковського і займає посаду професора по класу фортепіано Московської консерваторії (1885-1905 рр.). Керуючи фортепіанним

класом протягом 20 років, він виробив свої методи навчання гри на фортепіано, творчо узагальнивши кращі риси петербурзької і московської фортепіанних шкіл, ставши одним із видатних педагогів свого часу. Серед його учнів – О.Скрябін, М.Метнер, Л.Ніколаєв, Е.Бекман-Щербина, Е.Гнесина, А.Гедике, М.Пресман. У 1889 році Сафонов, після тривалих і наполегливих умовлянь з боку С.Танєєва і П.Чайковського, погодився прийняти на себе керівництво консерваторією (1889-1905 рр.).

Своєю діяльністю в якості голови Імператорського Московського відділення Російського музичного товариства (ІРМТ) та директора консерваторії Сафонов зробив великий внесок у російську музичну культуру. Завдяки його ініціативі збудовано нині існуючу будівлю і Велику залу консерваторії (1901 р.). Кількість учнів у роки роботи Сафопова на посаді її директора зроста майже вдвічі. Особливу увагу Сафонов приділяв навчальній дисципліні, а також організації творчої роботи оркестрового, хорового та ансамблевого класів.

Одночасно, в 1889-1905 роках, Сафонов був постійним диригентом симфонічних концертів Московського відділення РМО. Його диригентський дебют відбувся в 1889 році в концерті, присвяченому 60-річчю А.Рубінштейна. Зайнявши посаду художнього керівника і головного диригента Московського відділення РМО (1890 р.), Сафонов виявив велику наполегливість у справі пропаганди і популяризації російської музики, а також всебічного висунення російських артистичних сил. Під його управлінням вперше прозвучали багато творів М.Римського-Корсакова, О.Глазунова, О.Бородіна, А.Аренського, М.Іпполітова-Іванова, С.Танєєва, Ц.Кюї, С.Рахманінова, О.Скрябіна, Р.Глієра, С.Василенко, Ю.Сахнівського, О.Корещенко, А.Гедике.

З першого року свого директорства він організовує для широких верств населення Москви загальнодоступні концерти в цирку, на Воздвиженці, залучаючи в якості солістів видатних вітчизняних і зарубіжних виконавців – Ф.Шаляпіна, Л.Собінова, А.Нежданову, К.Ігумнова, І.Гофмана, Я.Кубелік, М.Фігнера [2].

З початку ХХ століття в музичній діяльності Сафопова помітний рішучий злам у бік диригентського виконавства, яке до цього часу все більш захоплює його. Діяльність Сафопова-диригента обмежувалося симфонічними зборами РМО. Одночасно він диригує концертами та оперними виставами консерваторії, виступає з циклами загальнодоступних концертів, а також концертів на користь фонду допомоги сиротам і вдовам артистів-музикантів. До цього часу Сафонов вже набуває популярності як диригент, виступаючи не лише в Росії, але і в таких музичних центрах Європи, як Берлін, Париж, Відень, Прага, Лондон, Рим, Амстердам.

У 1904 році Сафонов вперше з величезним успіхом диригує в Америці. Своїм блискучим виконанням творів російських авторів він чимало сприяв славі і популяризації вітчизняної музики за кордоном. У той же час Сафонов зарекомендував себе також чудовим виконавцем творів західноєвропейської музичної класики, змагаючись із кращими іноземними диригентами.

Прагнення Сафопова до одноосібного управління, а також його позиція, зайнята в 1905 році у ставленні до вимог революційного студентства, викликала протест з боку учнів і передової частини педагогів, у зв'язку з чим Сафонов змушений залишити консерваторію (1906 р.). З 1905 року він займається виключно диригентською діяльністю, гастролуючи в російській провінції, Москві та Петербурзі, але головним чином за кордоном.

У 1906 році Сафонов приймає запрошення очолити Нью-Йоркський філармонічний оркестр (1906-1909 рр.) і одночасно обійняти посаду директора Національної консерваторії в Нью-Йорку. У ці роки, як і в наступні, Сафонов продовжує вести активну концертну та гастрольну діяльність, виступаючи в найбільших світових культурних центрах, завоювавши визнання одного з кращих інтерпретаторів творів російських композиторів (особливо П.Чайковського). Після закінчення контракту в Америці, маестро переносить свою діяльність у Західну Європу і Росію.

У 1913-1917 роках він, як і раніше, постійно гастролює в Росії і за кордоном (переважно в Англії), незважаючи на небезпеки війни, залишається вірним своїм переконанням, будучи найактивнішим пропагандистом російської музики.

Володіючи величезною волею, виразною і відточеною мануальною технікою (одним з перших ввів у сучасну музичну практику метод диригування без диригентської палички), Сафонов як диригент домагався розкриття цілісності концепції великого твору, повноти втілення авторського задуму. Особливу яскравість і блиск набували в його трактуванні партитури М.Глінки, О.Бородіна, М.Римського-Корсакова, О.Глазунова. Незважаючи на визначеність і стійкість виконавського вигляду, Сафонов позбавлений був-якого штампа. Його повторні виконання відрізнялися новизною прочитання багаторазово виконаних партитур. Для нього був характерним інтерес до нового. Противник модернізму і «нововведень заради нововведень», Сафонов віддавав належне всьому молодому, свіжому, яскраво самобутнього, вважаючи за краще твори великої форми, масштабні, монументальні полотна для хору з оркестром, що є органічною частиною його різноманітного репертуару. У виборі творів, при всій широті його творчих уподобань, сучасники відзначали тенденцію превалювання музичних творів, емоційна сторона яких домінує над інтелектуальною. У той же час для нього було характерно повне неприйняття ультрамодерністської музики.

Сафонов був одним із перших, хто гідно оцінив геній О.Скрябіна і всіляко сприяв пропаганді його творчості. Під його управлінням вперше прозвучали ранні твори композитора – «Мрії», фортепіанний концерт, I і II симфонії. Що стосується подальших екскурсів О.Скрябіна в музично-теологічну сферу, то Сафонов виразно зізнавався, що не в змозі слідувати туди за ним [3].

На початку 1918 року важка хвороба, від якої чудовому музиканту не судилося оговтатися, прикувала його до ліжка.

Яскрава артистична натура, один із перших російських диригентів-професіоналів, що домогся міжнародного визнання, В.Сафонов своєю багатогранною суспільною та виконавською діяльністю вписав яскраву сторінку в історію музичної культури Росії.

Список використаної літератури

1. **Корев Ю.** Русская профессиональная музыка до 1917 года / Ю.Корев. – М.: Музгиз, 1958 (Музыкальная культура союзных республик: РСФСР. – Вып. 2).
2. **Раабен Л.** Концертная жизнь / Л.Раабен // Русская художественная культура конца XIX – начала XX века (1908-1917): Кн. 3. – М.: Наука, 1977.
3. **Равичер Я.** Василий Ильич Сафонов / Я.Равичер. – М.: Музгиз, 1959.

Резюме

Аналізується організаційно-творча діяльність видатного представника російської музичної культури кінця XIX – початку XX століття Василя Сафонова.

Ключові слова: російська музична практика, концертне життя, виконавство, мистецтво, інтерпретація.

Summary

Bortnovsky V. Prominent musical cultural of Russia workers on the fracture of XIX-XX of centuries: Vasyl Safonow

Organizationally-creative activity of prominent representative of the Russian musical culture of end of XIX is analyzed – to beginning of XX of century of Vasyl Safonow.

Key words: Russian musical practice, concerto life, performance, art, interpretation.

Надійшла до редакції 1.12.2012 р.